

Boommarter

Martes martes

De boommarter is zo groot als een slanke kat en heeft een vosachtige kop. Hij heeft een kastanjebruine bovenzicht in de zomer en een roodbruine vacht in de winter. De onderzicht is donkergrijs. De keelvlek is meestal oranje tot geel van kleur, maar soms wit. De neuspunt is zwart tot donkerbruin. Vergeleken met de steenmarter zijn de oren groter, staan ze wat hoger op de kop en hebben ze vaak een duidelijke witte rand. De voetzolen zijn in de zomer wat dichter behaard dan bij de steenmarter en in de winter geheel behaard. Zoals bij de meeste marterachtigen is het mannetje groter dan het vrouwtje: de kop-romplengte is bij mannetjes tot 53 cm bij een gewicht tot 1800 g, bij vrouwtjes is dit respectievelijk 45 cm en 1300 g.

Leefomgeving

De boommarter komt in naald- en loofbos en in gemengd bos voor, zowel op zand- als op klei- en veengrond. De voorkeur voor oudere bossen hangt samen met de beschikbaarheid van boomholten die worden gebruikt als schuilplaats, maar vooral als nestplaats. Boommarters gebruiken ook vaak nesten van roofvogels en eekhoorns en holen van onder andere konijnen en dassen. Soms vinden ze ook onderdak onder dakpannen en op vlieringen van huizen.

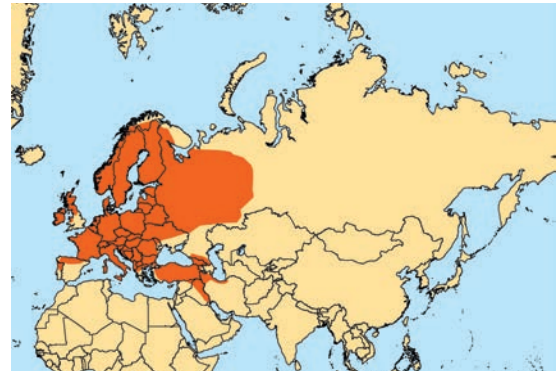
De grootte van het leefgebied hangt af van de grootte van het bos en van de hoeveelheid beschikbaar voedsel. Onder gunstige omstandigheden kunnen boommarters in bossen van slechts enkele tientallen hectares leven, maar in grote boscomplexen zijn leefgebieden van mannetjes soms meer dan 2000 ha groot en die van vrouwtjes tot 1000 ha. Hier overlappen de leefgebieden van mannetjes meestal die van twee of drie vrouwtjes (STIER 2012). Boommarters zijn territoriaal ten opzichte van soortgenoten van het zelfde geslacht.

Voedsel

Het voedsel is gevarieerd en bestaat naast dierlijke prooien – vooral muizen, jonge konijnen, vogels en eieren – ook uit bessen, vruchten, kevers en wesp- en hommelmot (GRUTTERS 2000). Boommarters zijn opportunisten: ze eten wat het meest voorhanden is en wat het gemakkelijkst kan worden bemachtigd.

Areaal

Het areaal van de boommarter omvat bijna geheel Europa: in het noorden reikt het tot ver in de taiga en in het zuiden tot in Portugal en Griekenland. In Italië komt de soort ook voor op Sicilië en Sardinië. In het oosten reikt het areaal tot aan de Oeral en Iran.

Voorkomen in Nederland

Prehistorie

De oudste vondsten van boommarterresten zijn gedaan bij Hardinxveld-Giessendam (ZH) en stammen uit het Mesolithicum (5500-5100 v.Chr.) (WIJNGAARDEN-BAKKER ET AL. 2001). Ook uit het Neolithicum (5100-2450 v.Chr.) zijn vondsten bekend, voornamelijk uit Zuid-Holland, maar ook bij Schokland in de Noordoostpolder (LAUWERIER ET AL. 2005). Op alle locaties lagen vroeger moerasachtige gebieden met kreken en oeverwallen. Door sedimentafzettingen konden

▶
Boommarter.
Foto: Ralph Buij.
Pine marten.

dierlijke restanten hier gemakkelijker bewaard blijven dan op de hogere zandgronden, waar boommarters waarschijnlijk evenzeer voorkwamen.

Historische gegevens tot 1946

Al in 1781 werden premies uitgelooft voor 'marters' (boommarters) en 'fluwijnen' (steenmarters) (VERSTER VAN WULVERHORST 1840) en ook in de negentiende eeuw was dat het geval (WITTEWAALL 1859). Halverwege de negentiende eeuw ontbrak de boommarter waarschijnlijk alleen in Noord- en Zuid-Holland en Zeeland. In andere gebieden, zoals de Achterhoek en Noord-Brabant, was de stand laag, waarschijnlijk door de sterke jachtdruk (KNIPPENBERG 1956, STARING 1873).

Dit beeld was in de eerste helft van de twintigste eeuw niet anders: het zwaartepunt van de verspreiding lag op de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug. In Limburg was de boommarter in het begin van de twintigste eeuw haast verdwenen (CREMERS 1928-1929). Opmerkelijk is het voorkomen in de geïsoleerd liggende bossen van Gaasterland en in de moerasbossen in de Kop van Overijssel (MÜSKENS & BROEKHUIZEN 1992).

Periode 1946-1969

In deze periode kwamen de meeste meldingen van de Veluwe. Populaties waren waarschijnlijk ook aanwezig in de Fries-Drentse Wouden, de Hondsrug in Drenthe, het oostelijke deel van Twente en mogelijk ook in de Achterhoek, het centrale deel van de Utrechtse Heuvelrug en het zuidoostelijke deel van Noord-Brabant. In het noordelijke deel van de Gelderse Vallei zouden sporadisch boommarters zijn waargenomen (ALLEIJN ET AL. 2005). Over de situatie in Limburg is geen duidelijkheid. Uit deze periode ontbreken waarnemingen uit Gaasterland en de Kop van Overijssel (MÜSKENS & BROEKHUIZEN 1992).

Periode 1970-1988

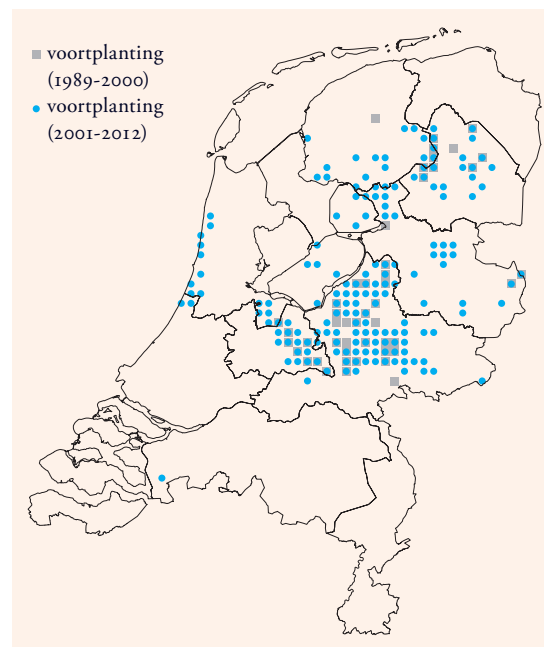
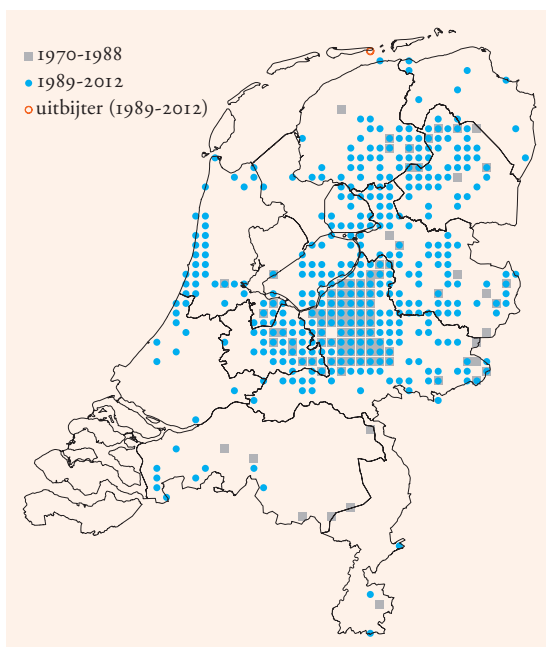
Van de jaren 1970 zijn weinig gegevens voorhanden. Sinds 1981 is voor het laten opzetten van een boommarter of het

bewaren van onderdelen een ontheffing nodig van het Ministerie van Landbouw en Visserij. De helft van de aangemelde dieren kwam van de Veluwe. Gebieden met twee of meer meldingen waren de Fries-Drentse Wouden, de Kop van Overijssel, Twente, de Utrechtse Heuvelrug, het Gooi en het zuidoosten van Noord-Brabant, waar zich blijkbaar nog populaties bevonden. Voor de Drentse bossen op en langs de Hondsrug en de provincies Noord-Brabant en Limburg is dit onzeker. Ook is er onzekerheid over het voorkomen van een populatie in Kennemerland ten noorden en zuiden van het Noordzeekanaal. Vondsten van aangereden boommarters ten westen van Leeuwarden, in de Achterhoek, op de Oostvaardersdijk bij Almere (FL), in de Gelderse Vallei en bij het westelijk havengebied van Amsterdam illustreren het grote dispersievermogen van boommarters (MÜSKENS & BROEKHUIZEN 1992).

Periode 1989-2012

Sinds 1989 is de kennis over het voorkomen van de boommarter in Nederland snel toegenomen. Mede door de oprichting in 1992 van de Werkgroep Boommarter Nederland bedroeg het aantal voor onderzoek aangeleverde doodgereden boommarters in dat jaar al een derde van het totaal over de hele periode 1970-1982. Daarnaast nam, door de toenemende expertise, ook het aantal betrouwbare meldingen toe van zowel (verkeers)slachtoffers als levende dieren. Dit aantal is nog vergroot door gedocumenteerde meldingen op de websites www.waarneming.nl en www.telmee.nl, en door het controleren van ogenschijnlijk geschikte boomholten. Ook het toenemende gebruik van cameravallen is van groot belang gebleken.

De aloude grote gebieden zijn goed bezet: het Drents-Friese Woudengebied, nu samen met de bossen op en langs de Hondsrug, de Veluwe en het complex Utrechtse Heuvelrug-het Gooi. Ook de gebieden waarvan eerder het voorkomen van boommarters bekend was of werd vermoed, blijken nog – of weer – bewoond. Gericht onderzoek in de Gelderse Vallei (ALLEIJN ET AL. 2005, WIJSMAN ET AL.

Atlasblokken met waarnemingen in 1970-1988 en 1989-2012. 5x5 km squares with sightings in 1970-1988 and 1989-2012.

Atlasblokken met vastgestelde voortplanting in 1989-2000 en 2001-2012. 5x5 km squares with proven reproduction in 1989-2000 and 2001-2012.

▶ Boomarter op een latrine.
Foto: Bas Worm.
Pine marten at a latrine.

2006), het plassegebied in de Kop van Overijssel (TUITERT ET AL. 2009), de Vechtplassen (VAN DEN AKKER & HARDER 2010), Zuid-Kennemerland (HARDER 2011B) en het Noord-Hollands Duinreservaat (HAMERS ET AL. 2013) leerde dat het aantal boommarters daar veel groter is dan op basis van oudere gegevens werd verwacht. Ook de aanwezigheid in Twente, de Achterhoek en Noord-Brabant werd bevestigd. In Noord-Brabant werden in 2008 als proef voor herinintroductie zes boommarters met een zendertje losgelaten in Het Groene Woud, tussen Boxtel en Oirschot. Enkele hiervan zijn verongelukt (MULDER ET AL. 2009). In deze periode werden ook weer boommarters in Gaasterland gezien en er waren daar ook gevallen van voortplanting. Hetzelfde geldt voor het dal van de Overijsselse Vecht, de landgoederen ten noorden en oosten van Deventer (OV) en bossen ten oosten en zuidoosten van Bergen op Zoom (NB). Nieuw is de kolonisatie van bossen in de Noordoostpolder, de Flevopolders, de Wieringermeer en misschien het Lauwersmeergebied. Daarnaast zijn er verspreid door het land waarnemingen van vooral verkeersslachtoffers, wijzend op het grote verspreidingsvermogen van boommarters en vooral van de mannetjes.

▶ Een boomarter 'gevangen' met een cameraval.
Foto: Erwin van Maanen.
A pine marten 'trapped' by a camera trap.

De kaart met atlasblokken met bekende gevallen van voortplanting in de eerste en de tweede helft van deze periode laat zien hoezeer het aantal gebieden met bekende voortplanting is toegenomen. Het beeld is zeker niet compleet.

Na 2012

In 2013 en 2014 zijn uit 27 atlasblokken een of meer boomarterwaarnemingen gemeld waaruit dat eerder nog niet het geval was. Een deel van deze blokken sluit aan bij blokken waaruit al eerder waarnemingen kwamen. Uit Groningen kwam in 2014 de curieuze waarneming van een aangespoeld kadaver op Rottumerplaat. In de Lauwersmeerpolders werd dat jaar voortplanting geconstateerd. In de geïsoleerd liggende Apelerbossen ten oosten van Ter Apel (GR) werd een boomarter gezien.

Uit de Kop van Noord-Holland kwamen meldingen uit drie nieuwe atlasblokken, wat niet wil zeggen dat deze blokken ook permanent bewoond waren. In 2015 werd in het Robbenoordbos, in het noorden van de Wieringermeer, eindelijk voortplanting geconstateerd, nadat de aanwezigheid daar al vanaf 1998 bekend was. De melding in 2014 bij Enkhuizen wijst wellicht op immigratie via de Houderdijk vanaf de Veluwe.

Dat migratie over grote afstand geen uitzondering is, bleek uit de vondst in 2014 bij Terneuzen (ZE) van een mannetje dat 21 km zuidoostelijker bij Sinaai, Oost-Vlaanderen, van een zendertje was voorzien (GROUWY ET AL. 2014).

In Zuid-Holland werden in 2013 en 2014 verschillende boommarters gefotografeerd in de Broekpolder bij Vlaardingen, wat wijst op een structureel voorkomen. Ook was er weer een melding van een boomarter bij Zoetermeer. In 2014 werd tweemaal een boomarter gefotografeerd in het moerasbos in de Nieuwkoopse Plassen. In de Zuid-hollandse Biesbosch werden in 2013 boommarters gezien en in 2014 werden hier twee jongen gefotografeerd.

Ook in het westen van Noord-Brabant, op de Dintelse Gorzen langs het Volkerak, werd een boommarter gefotografeerd. Al deze waarnemingen illustreren dat de boommarter geen exclusieve bewoner is van bossen van de hoge zandgronden. In het bosrijke gebied in het zuidwesten van Noord-Brabant werden in vijf nieuwe atlasblokken boommarters waargenomen. Deze bewoning sluit aan bij het leefgebied van de boommarters in het noorden van de Belgische provincie Antwerpen.

In het boommarterarme Limburg werd in de zomer van 2014 op vrij korte afstand van elkaar tweemaal een boommarter waargenomen op de Mookerheide in Noord-Limburg en eenmaal in het aangrenzende Rijk van Nijmegen. In Midden-Limburg werd in 2013 een boommarter gefotografeerd in de Meinweg en in 2014 werd bij Nederweert een boommarter overreden. Nadat in 2012-2013 net over de grens in de Vlaamse Voerstreek al verscheidene boommarters met cameravallen waren gefotografeerd in en ten zuiden van het Bovenste Bosch bij Epen, werd in 2014 herhaaldelijk een boommarter gefotografeerd in het Vijlenerbos, tussen Epen en Vaals.

Veranderingen en oorzaken

Het is lastig te bepalen in hoeverre de toename sinds 1970-1988 van zowel het aantal atlasblokken met boommartermeldingen als dat met vastgestelde voortplanting het gevolg is van een uitbreiding van het verspreidingsgebied en wat op het conto komt van de toegenomen belangstelling voor de boommarter. Voor een werkelijke uitbreiding van het bewoonde gebied pleit dat er veel nieuwe bossen zijn aangeplant, veelal met een recreatieve bestemming, waardoor, nu die bossen wat ouder worden, de leefmogelijkheden van de boommarter zijn toegenomen. Daarnaast lijkt het erop dat de boommarter zich geleidelijk steeds meer aanpast aan de nabijheid van menselijke bewoning. Herhaaldelijk worden boommarters gesignaleerd die voeder-

tafels voor vogels bezoeken. Dat boommarters ook onderdak vinden onder de daken van huizen in of aan de rand van bossen en daar ook jongen krijgen is niet echt nieuw, maar het wordt wel meer bekend.

Bedreigingen en bescherming

Hoewel het met de boommarter gedurende de laatste decennia beter lijkt te gaan, blijft de populatie in veel gebieden buiten het grote bosareaal van de Veluwe kwetsbaar. Doordat boommarters territoriaal zijn en relatief grote leefgebieden hebben, leven in een terrein soms maar weinig exemplaren. Als in een dergelijk gebied het enige reproductieve vrouwtje wegvalt, kan het jaren duren voor er opnieuw een geslachtsrijp vrouwtje arriveert. Daarbij is sterfte door het verkeer een belangrijke remmende factor. Een potentiële bedreiging vormt de bestrijding van de steenmarter en de mogelijkheid dat de jacht op deze zo sterk op de boommarter lijkende soort weer wordt toegestaan. Het is van groot belang dat de nestbomen beschermd worden.

Sim Broekhuizen, Gerard J.D.M. Müskens & Henri J.W. Wijsman

SUMMARY

Pine marten *Martes martes*

Pine martens occur in wooded areas in the centre and north of the Netherlands. They prefer old forests, as they usually make their dens in hollow trees. Thanks to an increase in interest in as well as knowledge about the species from the early 1990s, it is now evident that pine marten has a wider distribution than previously assumed. The species also may have been able to expand its range thanks to the ageing of forests. A new development is its colonization of the IJsselmeerpolders of Flevoland during the most recent period covered by this atlas.